

مبانی درست‌نویسی

نشر چشمه

زبان فارسی معیار

دکتر ناصر نیکوبخت

فهرست

پیشگفتار مؤلف	۹
فصل اول: کلیات و تعاریف	۱۱
۱. ویرایش چیست؟	۱۳
۱-۱ ویرایش در لغت	۱۳
۱-۲ ویرایش در اصطلاح	۱۳
۱-۳ موضوع علم ویرایش	۱۳
۱-۴ ضرورت قاعده‌مند ساختن نگارش فارسی	۱۴
۱-۵ ضرورت علم ویرایش	۱۴
۱-۶ نتایج ویرایش	۱۴
۱-۷ ضرورت آموزش ویراستاری	۱۵
۱-۸ ویراستار	۱۵
۱-۹ اهمیت کار ویراستار	۱۶
۱-۱۰ ویژگیهای ویراستار	۱۶
۱-۱۱ مراحل ویرایش	۱۶
۱-۱۱-۱ نسخه‌پردازی	۱۶
۱-۱۱-۲ ویرایش محتوایی	۱۸
۱-۱۱-۳ ویرایش علمی	۱۸
۱-۱۱-۴ ویرایش تخصصی (ارزیابی اثر)	۱۹
۱-۱۱-۵ ویرایش سازمانی	۱۹
۱-۱۱-۶ نمونه‌خوانی	۱۹
۱-۱۲ تفاوت تعریف مراحل و مراتب ویرایش	۱۹
۱-۱۳ ابزار نگارش	۲۱
۱-۱۴ جامعه زبانی ایران: گونه‌های زبانی متداول	۲۱
۱-۱۴-۱ زبان معیار (رسمی نوشتاری)	۲۲
۱-۱۴-۲ زبان محاوره (گفتگو)	۲۶
۱-۱۴-۳ زبان لهجه‌ای	۲۷
۱-۱۴-۴ زبان گویشی	۲۷
۱-۱۴-۵ زبان عامیانه	۲۸
۱-۱۴-۶ زبان صنفی	۲۹
۱-۱۴-۷ زبان مخفی	۲۹
۱-۱۴-۸ زبان وب‌نگاشت (وب‌نوشت)	۳۱

- فصل دوم: درست‌نویسی زبان فارسی معیار..... ۳۳
۲. درست‌نویسی زبان فارسی معیار..... ۳۵
- ۲-۱ تعریف زبان معیار..... ۳۷
- ۲-۱-۱ زبان معیار از نظر توصیف‌گرایان..... ۳۷
- ۲-۱-۲ زبان معیار از نظر تجویزگرایان..... ۳۷
- ۲-۲ ملاکهای زبان معیار..... ۳۸
- ۲-۲-۱ خصوصیات ذاتی زبانی معیار..... ۳۸
- ۲-۲-۲ نقشهای زبان معیار در محدوده فرهنگ جامعه زبانی..... ۳۸
- ۲-۲-۳ نظر جامعه نسبت به زبان معیار..... ۳۸
- ۲-۳ عوامل خروج از زبان معیار..... ۳۹
- ۲-۳-۱ خروج از موازین و قواعد دستوری..... ۴۰
- ۲-۳-۱-۱ مطابقت نهاد و فعل..... ۴۰
- ۲-۳-۱-۲ مبحث جمع در زبان فارسی..... ۴۴
- ۲-۳-۱-۳ مطابقت صفت و موصوف..... ۵۹
- ۲-۳-۱-۴ تنوین در فارسی..... ۶۱
- ۲-۳-۱-۵ معطوف کردن ترکیبهای اضافی..... ۶۳
- ۲-۳-۱-۶ ساخت مصدر جعلی (صناعی) با «یت»..... ۶۴
- ۲-۳-۱-۷ ساخت کلمات قیاسی به طریقه قرینه‌سازی..... ۶۵
- ۲-۳-۱-۸ کاربرد افعال وصفی (صفت فعلی)..... ۶۷
- ۲-۳-۱-۹ کاربرد افعال وجهی..... ۶۸
- ۲-۳-۱-۱۰ حرف اضافه، حرف ربط، حرف نشانه..... ۷۱
- ۲-۳-۱-۱۱ استفاده از مجهول نابجا در جمله..... ۷۴
- ۲-۳-۱-۱۲ حذف فعل بدون قرینه لفظی..... ۷۵
- ۲-۳-۱-۱۳ کاربرد فعل در غیر معنی اصلی..... ۷۶
- ۲-۳-۱-۱۴ الحاق «ی» مصدری به مصدر..... ۷۷
- ۲-۳-۱-۱۵ الحاق «ی» صفت‌ساز به صفت..... ۷۹
- ۲-۳-۱-۱۶ الحاق «ی» نکره به صفت..... ۷۹
- ۲-۳-۱-۱۷ کلمات مختوم به «ه» در نگارش فارسی..... ۸۰
- ۲-۳-۱-۱۸ کاربرد غلط «را» ی مفعولی..... ۸۲
- ۲-۳-۱-۱۹ کاربرد «هم» پیشوند مشارکت در غیر معنی آن..... ۸۵
- ۲-۳-۱-۲۰ کاربرد فعل همراه دو قید نفی «نه... نه»..... ۸۶
- ۲-۳-۱-۲۱ استفاده از «یک» به جای «ی» نکره..... ۸۶
- ۲-۳-۱-۲۲ پسوند «انه» نسبت..... ۸۶
- ۲-۳-۱-۲۳ افزودن پسوند «گر» به غیر اسم..... ۸۷
- ۲-۳-۱-۲۴ کلمات بسیط با ش و ک..... ۸۸
- ۲-۳-۱-۲۵ اسامی با صامت و مصوت «و»..... ۸۸

۸۸	۲۶-۱-۳-۲	تتابع افعال
۹۰	۲۷-۱-۳-۲	تتابع اضافات
۹۱	۲۸-۱-۳-۲	تکرار واژه در جمله
۹۱	۲-۳-۲	حشو
۹۱	۱-۲-۳-۲	انواع حشو
۹۶	۳-۳-۲	تداخل معنایی (کلمات غیر همگون)
۱۰۵	۴-۳-۲	کلمات همگون
۱۰۶	۵-۳-۲	گرفته برداری
۱۱۱	۶-۳-۲	تصنع و تکلف
۱۱۲	۷-۳-۲	سره نویسی
۱۱۲	۸-۳-۲	گرافه گویی و غلو
۱۱۲	۹-۳-۲	کاربرد کلمات بیگانه
۱۱۴	۱۰-۳-۲	کاربرد کلمات موهن (تابو)
۱۱۵	۱۱-۳-۲	تعبیر کلیشه‌ای
۱۱۷	۱۲-۳-۲	ابهام معنایی (کج‌تابی معنایی)
۱۱۹	۱۳-۳-۲	تعبیر نامناسب
۱۲۱	۱۴-۳-۲	تعبیر ناقص (نارسا)
۱۲۲	۱۵-۳-۲	تعبیر نادرست
۱۲۷		فصل سوم: شیوه‌نامهٔ املائی فارسی
۱۲۹		۳. شیوه‌نامهٔ املائی فارسی
۱۳۰	۱-۳-۳	ویژگیهای زبانهای زنده دنیا
۱۳۱	۲-۳-۳	خط فارسی امروز
۱۳۱	۳-۳-۳	املائی فارسی
۱۳۲	۴-۳-۳	ویژگیهای زبان نگارش فارسی
۱۴۱	۵-۳-۳	شیوه نگارش وام - واژه‌های عربی در خط فارسی
۱۴۱	۱-۳-۵	کلمات مختوم به «ة»
۱۴۲	۲-۳-۵	کلمات مهموز عربی در فارسی
۱۴۵	۳-۳-۵	تنوین در خط فارسی
۱۴۶	۴-۳-۵	الف مقصور «ئ» و «و» در خط فارسی
۱۴۷	۵-۳-۵	ترکیبهای عربی در خط فارسی
۱۴۷	۶-۳-۵	کلمات جار و مجرور عربی در فارسی
۱۴۸	۷-۳-۵	«ابن» در خط فارسی
۱۴۸	۸-۳-۵	«ال» عربی در خط فارسی
۱۴۹	۶-۳-۳	اصول و قواعد املائی معیار در متون علمی
۱۵۰	۷-۳-۳	معیارهای املائی فارسی (پیوسته‌نویسی و جدانویسی)
۱۵۰	۱-۳-۷	ساختمان کلمه در فارسی
۱۵۰		کلمهٔ بسیط

۱۵۰ کلمه مشتق
۱۵۱ پیشوندها
۱۵۲ پیشوندهای فعلی
۱۵۳ پیشندواره‌های اسمی
۱۵۳ ۱. حرف «به»
۱۵۵ ۲. پیشوند «بی»
۱۵۵ ۳. پیشوند «هم»
۱۵۶ ۴. «چه» ضمیر و استفهامی
۱۵۶ ۵. «ای» نشانه ندا
۱۵۶ پسوندها
۱۵۷ الف) «ها» پسوند جمع فارسی
۱۵۸ ب) تر، ترین
۱۵۹ ج) چه
۱۶۰ د) که موصولی
۱۶۰ ه) شناسه‌های فعلی مخفف «بودن» در زمان حال
۱۶۳ و) ضمایر متصل «-م، -ت، -ش، -مان، -تان، -شان»
۱۶۴ ز) پسوند «ی» نکره
۱۶۴ ح) پسوند «ی» نسبت
۱۶۵ ط) پسوند «ی» مصدری
۱۶۵ کلمه مرکب
۱۶۷ موارد جدانویسی کلمات مرکب
۱۷۲ ترکیبهای دیگر
۱۷۲ ۱. این و آن
۱۷۳ ۲. هیچ
۱۷۳ ۳. نشانه مفعولی «را»
۱۷۳ ۴. عدد و معدود
۱۷۴ کلمه یا عبارت گروهی
۱۷۴ ۲-۷-۳ املائی کلمات در حالت اضافی
۱۷۵ ۳-۷-۳ نوشتن اعداد در متون غیرریاضی
۱۷۸ ۳-۸ واحد شمارش
۱۸۲ ۳-۹ کلمات بیگانه متداول در فارسی امروز
۱۸۷ ۳-۱۰ کلمات بسیط‌گونه
۱۸۷ ۳-۱۰-۱ کلمه بسیط حاصل از سرواژه آغازی
۱۸۸ ۳-۱۰-۲ سرحرف‌نامی
۱۸۸ ۳-۱۰-۳ کلمات بسیط‌گونه حاصل از واژه‌آمیزی
۱۹۱ فهرست منابع

۱. ویرایش چیست؟

۱-۱ ویرایش در لغت

«ویرایش» واژه فارسی، و اسم مصدر از ریشه «ویراستن» است (بن مضارع ویرای + ش). واژه ویرایش ظاهراً در متون گذشته فارسی به کار نرفته؛ چنانکه در لغت‌نامه دهخدا و فرهنگ فارسی معین این واژه نیامده است و حتی در لغت‌نامه دهخدا مصدر «ویراستن» نیز در ذیل مصدر «پیراستن» توضیح داده شده است.

واژه ویرایش در زبان فارسی امروز، برابر نهاده «editing» انگلیسی است.

۱-۲ ویرایش در اصطلاح

ویرایش در اصطلاح، به مجموعه فعالیت‌های علمی و هنری گفته می‌شود که در نتیجه آن، متن کتاب یا مقاله یا گزارش و به طور کلی هر پیام و خبری برای مخاطب، ساده، روان، قابل درک و پذیرفتنی‌تر می‌شود.

ویرایش: علم، مهارت و تخصصی است که می‌توان آن را آموخت؛

ویرایش: اعمال مجموعه‌ای قواعد و قوانین زبانی، نشانه‌گذاری و ساختاربندی متن است؛ ویرایش مراتب و مراحل خاصی دارد و ویراستار می‌تواند در پاره‌ای از آنها مهارت لازم را کسب کند.

۱-۳ موضوع علم ویرایش

موضوع علم ویرایش، تصحیح خطاها، حذف زواید و رفع نواقص احتمالی خبر، و تسهیل در فهم پیام و محتوای آن است.

۱-۴ ضرورت قاعده‌مند ساختن نگارش فارسی

امروزه به دلایل زیر توجه جدی به درست‌نویسی و قاعده‌مند ساختن املائی فارسی امری ضروری است:

۱. گسترش آموزش همگانی؛
۲. افزایش چشمگیر انواع کتابها و تنوع و تکثر مطبوعات؛
۳. توسعه پایگاههای اطلاعاتی الکترونیکی و ضرورت ارتباطات جهانی؛
۴. گسترش قلمرو جغرافیایی زبان فارسی؛
۵. غلبه زبان نوشتار بر زبان گفتار.

۱-۵ ضرورت علم ویرایش

باگذشت بیش از هزار سال از سابقه کتابت فارسی دری و وجود هزاران جلد کتابهای خطی و چاپی فارسی و عمر بیش از یکصد ساله مطبوعات در ایران، هنوز نویسندگان و صاحبانظران ما بر شیوه واحدی در املائی فارسی به توافق نرسیده‌اند؛ به همین دلیل، هر نویسنده و ناشری با اعمال سلیقه شخصی و سازمانی، برای خود شیوه‌ای قائل است؛ در نتیجه نوعی تشتت در املائی فارسی حاکم شده است. بعلاوه، با وجود تنوع منابع علمی، خبری، تبلیغاتی، تجاری، و...، امروزه به منظور جلب و جذب مخاطب و تسهیل در فهم و استفاده بهتر این منابع، اصول و معیارهایی در تنظیم صوری و محتوایی و سازماندهی آنها وضع شده که آشنایی و رعایت این اصول و معیارها تحت عنوان فن ویرایش، بایسته و ضروری است.

۱-۶ نتایج ویرایش

۱. کمک به سلامت زبانی پیام متن؛
۲. کشف و عرضه جذابیتهای متن؛
۳. کمک به انتقال صحیح، روشن و ساده متن؛
۴. کمک به انسجام و وحدت متن؛
۵. افزایش اعتبار علمی نوشته؛
۶. افزایش شأن و منزلت علمی نویسنده.

۷-۱ ضرورت آموزش ویراستاری

۱. امروزه زبان فارسی و قواعد و فنون نویسندگی به عنوان یک تخصص آموزش داده نمی‌شود؛
۲. خواندن و نوشتن به صورت نیازی همگانی درآمده است؛
۳. نیاز جوامع امروزی به خواندن و نوشتن بیش از گذشته است؛
۴. اغلب نوشته‌ها جنبه خبری و اطلاعاتی دارند و فقط برای یک بار خواندن نوشته می‌شوند؛
۵. کثرت اطلاعات و تولید اخبار، فرصت تأمل و ایجاد تخصص در نویسندگی را برای همگان میسر نمی‌سازد.

بنابراین شایسته است عده‌ای در امر ویرایش تخصص و مهارت لازم را کسب کنند؛ چون ویراستاری استعدادی فطری نیست، بلکه علمی است که با تمرین و ممارست باید به مهارت تبدیل شود و با چاشنی هنر و ذوق همراه گردد.

۸-۱ ویراستار

- به کسی که عمل ویرایش را انجام می‌دهد، ویراستار می‌گویند.
- به طور کلی، کار ویراستار را می‌توان در دو امر خلاصه کرد:
۱. پیرایش: یعنی زینت دادن همراه با کاستن زواید؛
 ۲. آرایش: یعنی زینت دادن همراه با افزایش.

بنابراین: ویراستار کسی است که با کاهش حشو و زواید، و افزودن کلمه یا عبارتی برای رفع پاره‌ای کاستیها، فهم و درک متنی را برای خواننده آسان می‌کند.

ویراستار در واقع، مشاور پدیدآورنده اثر است؛ و فعالیت علمی و هنری او پس از مرحله نگارش است؛ به همین دلیل ویراستار در پدید آوردن یک اثر مشارکت مستقیم ندارد و نمی‌تواند سلیقه شخصی خود را اعمال کند. ویراستار ضمن احترام به سبک فردی پدیدآورنده اثر (اعم از مؤلف، مترجم، مصحح یا گردآورنده)، به او مشورت می‌دهد تا نوشته او براساس معیارها و ملاکهای ناشر آماده شود؛ به عبارت دیگر، ویراستار حلقه واسط بین پدیدآورنده و ناشر است و هنر وی، هم جلب رضایت خاطر پدیدآورنده است و هم اعمال ملاکها و معیارهای ناشر.